

Agata Włodkowska-Bagan*

Kultura strategiczna in statu nascendi. Casus Ukrainy

Strategic culture in statu nascendi. The case of Ukraine

Abstract: Analysis of Ukraine’s foreign and security policy (both doctrinal and practical) leads to a conclusion about the lack of coherence of its objectives and the inconsistencies in their implementation. The lack of a formed strategic culture is one of the reasons. The aim of the article is an analysis of Ukraine’s strategic culture, its conditions, characteristics and evolution.

The key conditions of Ukraine’s strategic cultural are history, geopolitics and Russian aggression in 2014. Among the features of its strategic culture are: postcolonial state syndrome, Russia’s syndrome and disposition, split identity and inconsistency in action. Distrust is also an important feature of Ukraine’s strategic culture. Until 2014, continuity can be observed among other things, not only in the characteristics and behaviors typical of the post-colonial state but also in Russia’s syndrome and disposition. For more than 20 years, Ukrainian politics has also been consistently erratic, which has manifested itself in the goals set as their implementation. After 6 years of Russian aggression, there are signs of changes in strategic culture and foreign and security policy. However, it takes time to observe the trend and consolidation of certain features.

Keywords: Ukraine, strategic culture, foreign and security policy

Streszczenie: Analiza polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy ostatnich 30 lat (zarówno w wymiarze doktrynalnym, jak i praktycznym) prowadzi do wniosku, że jej cele są niekoherentne, a podjętym działaniom brakuje konsekwencji. Jedną z przyczyn takiego stanu jest nieukształtowana kultura strategiczna państwa. W związku z powyższym celem artykułu jest analiza kultury strategicznej Ukrainy: jej uwarunkowań, cech oraz ewolucji.

Kluczowe dla kultury strategicznej Ukrainy są uwarunkowania historyczne, geopolityczne oraz rosyjska agresja z 2014 r. Wśród cech kultury strategicznej należy natomiast wymienić: syndrom państwa postkolonialnego, syndrom rosyjski i dyspozycję rosyjską, rozdwojenie tożsamości, niekonsekwencję w działaniu oraz nieufność. Do 2014 r. można zaobserwować ciągłość – m.in. w obecności cech i zachowań typowych dla państwa postkolonialnego oraz w syndromie rosyjskim i dyspozycji rosyjskiej. Przez ponad 20 lat polityka ukra-

* Agata Włodkowska-Bagan – dr hab., Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Polska, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7676-0693>, e-mail: a.wlodkowska.bagan@gmail.com.

irńska była również niekonsekwentna, co przejawiało się w wyznaczanych celach i ich realizacji. Po sześciu latach, które minęły od rosyjskiej agresji, można dostrzec symptomy zmian w kulturze strategicznej Ukrainy oraz w jej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Potrzeba jednak czasu, by móc zaobserwować tendencję i utrwalenie określonych cech.

Słowa kluczowe: Ukraina, kultura strategiczna, polityka zagraniczna i bezpieczeństwa

Wstęp

W ostatnim okresie powstało szereg publikacji na temat kultury strategicznej państw i aktorów niepaństwowych¹. Zarówno wśród polsko-, jak i obcojęzycznych publikacji brakuje prac poświęconych problematyce kultury strategicznej Ukrainy. Wypełnienie tej luki jest zasadne oraz istotne poznawczo: może przyczynić się do lepszego zrozumienia aktywności międzynarodowej wschodniego sąsiada Polski i Unii Europejskiej (UE). Analiza kultury strategicznej Ukrainy przybliży kształt oraz kierunki polityki zagranicznej i bezpieczeństwa tego państwa, sposób definiowania celów oraz ich urzeczywistniania. Przyczyni się ponadto do antycypowania międzynarodowej aktywności Ukrainy.

W ostatnią dekadę XX w. Ukraina wkraczała jako niepodległe państwo. Po raz pierwszy od dziesięcioleci musiała przyjrzeć się swojemu miejscu na politycznej mapie świata i zdefiniować własną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa. To ostatnie okazało się niełatwym zadaniem. Trudno odnaleźć koherencję celów w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa ostatnich 30 lat (w wymiarze zarówno doktrynalnym, jak i praktycznym) oraz konsekwencję działań podjętych w ich realizacji. Jedną z przyczyn takiego stanu jest brak w pełni ukształtowanej kultury strategicznej. Za moment przełomowy, tzw. wstrząs zewnętrzny, oddziałujący na kulturę strategiczną Ukrainy, ale przede wszystkim na jej konsolidację, należy uznać wydarzenia z 2014 r., tzw. rewolucję godności oraz agresję Federacji Rosyjskiej (FR) przeciwko Ukrainie.

Celem artykułu jest analiza kultury strategicznej Ukrainy, jej uwarunkowań, cech oraz ewolucji, a także udzielenie odpowiedzi na py-

1 Zob. np. *The Strategic Culture of the European Union: A Progress Report* Paul Cornish and Geoffrey Edwards, „International Affairs”, July 2005, vol. 81, no. 4, s. 801–820; R. Kupiecki, *Kultura strategiczna podmiotów zbiorowych. Przypadek NATO*, „Sprawy Międzynarodowe” 2017, nr 4, s. 7–26; F. Doerer, J. Eidenfalk, *Using strategic culture to understand participation in expeditionary operations: Australia, Poland, and the coalition against the Islamic State*, „Contemporary Security Policy” 2019, vol. 40, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2018.1469709?scroll=top&needAccess=true> [19.07.2020].

tania: Jakie są uwarunkowania i cechy kultury strategicznej Ukrainy? Czy można je odnaleźć w wymiarze deklaratywnym oraz w międzynarodowej aktywności tego państwa? W jakim stopniu rosyjska agresja wpłynęła na ukraińską kulturę strategiczną?

Mimo krótkiego okresu, jaki upłynął od wydarzeń z 2014 r. (sześć lat), wnioski płynące z przeprowadzonej analizy mogą posłużyć do dalszych studiów nad kulturą strategiczną Ukrainy.

1. Pojęcie i uwarunkowania kultury strategicznej

1. Za prekursorów rozważań nad kulturą strategiczną można uznać Sun Tzu i Tukidydesa. Lekceważenie odmienności kulturowej rywala może, zdaniem Sun Tzu, przyczynić się do własnej porażki. Według Tukidydesa natomiast „charakter narodowy” Ateńczyków i Spartan wpływa na sposób walki i odniesienie zwycięstwa². Te dwa elementy obecne w *Sztuce wojny* Sun Tzu i *Wojnie peloponeskiej* Tukidydesa zwykle się odnosić do podwalin badań kultury strategicznej.

Nie tylko starożytni dostrzegali znaczenie poznania i zrozumienia kultury przeciwnika. Badania nad kulturą strategiczną rozpoczęły się w XX w. Ich rozwój w latach 70. wiąże się z publikacją *The Soviet Strategic Culture. Implications for Limited Nuclear Operations* autorstwa Jacka Snydera w 1977 r. Snyder doszedł do wniosku, że decyzje radzieckich decydentów różnią się od dotyczących ich amerykańskich prognoz³. Błąd amerykańskich przewidywań polegał na przecenianiu m.in. modelu racjonalnego wyboru czy teorii gier w antycypowaniu decyzji radzieckich przywódców i pomijaniu czynników niematerialnych i subiektywnych, niedających się wtłoczyć w ramy modeli teoretycznych. Innymi słowy, to, co racjonalne dla amerykańskich elit rządzących, nie zawsze odpowiadało temu, co racjonalne dla radzieckich decydentów. Odmienna tradycja narodowa, inne doświadczenia historyczne i związane z nimi mity wpłynęły bowiem na wykształcenie się odmiennej tożsamości społeczeństw radzieckiego i amerykańskiego.

2 Tukidydes, *Wojna peloponeska*, tłum. K. Kumaniecki, Warszawa 2003, s. 468.

3 Koncepcja kultury strategicznej ukształtowała się na przełomie lat 70. i 80. XX w. Należy mieć jednak świadomość, że prace odnoszące się w pewnym zakresie do tego pojęcia powstawały już wcześniej, np. książka *The British Way in Warfare* Basila Liddella Harta z 1932 r. czy *The American Way of War* Russela Weigleya z 1970 r.

Badania kultury strategicznej rozwijane były m.in. w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych i studiów strategicznych. Prace podejmujące omawianą tematykę powstawały również w ramach antropologii i socjologii. Jedną z takich książek jest wydana w 1944 r. *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej* Ruth Benedict. Według autorki w kulturze japońskiej ścierają się agresywność, odwaga, militarizm, zuchwałość i konserwatyzm (tytułowy miecz) oraz spokój, bojaźń, uprzejmość i umiejętność adaptacji do nowych warunków (tytułowa chryzantema).

Według Jacka Snydera, twórcy pojęcia, kultura strategiczna to „suma idei, uwarunkowanych emocjonalnie odpowiedzi i form zwyczajowych zachowań, jakie członkowie narodowej wspólnoty bezpieczeństwa wyznają i podejmują wobec zagrożeń nuklearnych”⁴. Szerszą definicję proponuje Thomas Mahnken. Według niego to „zestaw wierzeń i sposobów zachowań wynikających ze wspólnych doświadczeń, poczucia identyfikacji, odrębności od innych grup, które determinują kierunki działań i sposoby osiągania celów”⁵. Zdaniem Sebastiana Greena, kultura strategiczna może być również pewnego rodzaju iluzją kreowaną przez elity dla pozyskania poparcia społecznego niezbędnego do prowadzenia aktywnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Można stwierdzić, że kultura strategiczna uwzględnia zachowania państwa oraz stopień predyspozycji społeczeństw i jego elit do podejmowania określonych działań i powstrzymywania się od innych⁶.

Również polscy badacze wnieśli wkład w studia nad bezpieczeństwem. Według Jana Czaja kultura strategiczna to inaczej kultura bezpieczeństwa narodowego, odnosząca się do percepcji zagrożeń bezpieczeństwa, przeciwdziałania im i ich zwalczania, także przy użyciu siły⁷. Wojciech Lamentowicz kulturę strategiczną definiuje z kolei jako „społecznie przekazywane, wynikające z tożsamości i głównego nurtu kultury politycznej danego społeczeństwa idee, wartości, nor-

4 J. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, Santa Monica 1977, s. 8–9.

5 T. Mahnken, *United States Strategic Culture*, Defense Threat Reduction Agency Advanced System and Concepts Office, s. 6–7.

6 J.S. Lantis, D. Howlett, *Kultura strategiczna*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, tłum. W. Nowicki, Kraków 2009, s. 94.

7 J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008, s. 227, 233.

my, rodzaje wiedzy, postawy i wzory zachowań dotyczące rozumienia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, a zwłaszcza zakresu i sposobów używania siły zbrojnej i innych rodzajów siły w stosunkach międzynarodowych⁸. Według Krzysztofa Malinowskiego „więź łączącą doświadczenia historyczne ze specyficznym kierunkiem zachowania można określić jako dyspozycję, czyli głęboką, długotrwałe oddziałującą strukturę interpretacyjną, modelującą formułowanie podstawowych interesów narodowych, stanowiącą specyfikę kultury bezpieczeństwa narodowego⁹”. Olaf Osica zwraca uwagę, że na kulturę strategiczną składają się trzy elementy: 1) wzorzec kulturowy: doświadczenia, wartości, cele ukształtowane w procesie historycznym (element kognitywny); 2) drogowskazy polityczne: percepcja środowiska międzynarodowego, możliwe opcje polityczne i strategie działania (element normatywny); 3) sposoby myślenia i legitymizowania decyzji politycznych (dyktowane przez drogowskazy polityczne) w zakresie bezpieczeństwa, sposobu użycia siły¹⁰.

Co oddziałuje na kształtowanie się kultury strategicznej? Wpływają na nią zarówno czynniki materialne, jak i niematerialne. Do tych pierwszych mających charakter wewnętrzny zalicza się: powierzchnię państwa, zasoby naturalne, potencjał gospodarczy, militarny i społeczny¹¹. Wśród uwarunkowań wewnętrznych niematerialnych wymienia się: historię, doświadczenie relacji z innymi państwami oraz „pamięć historyczną”. Ta ostatnia to niekoniecznie pamięć o tym, jak było naprawdę, bardziej to, jak dane wydarzenie zostało zapamiętane. Do wewnętrznych niematerialnych czynników zalicza się: religię, tradycję, wyznawane wartości oraz symbole i mity powiązane i zapisane w zbiorowej „pamięci historycznej”. Uwarunkowania zewnętrzne (międzynarodowe) to także m.in.: położenie geograficzne, sąsiedz-

8 W. Lamentowicz, *Amerykański i europejski wariant atlantyckiej kultury strategicznej*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wyzwania i zagrożenia XXI wieku*, red. P. Olszewski, T. Kapuśniak, W. Liżak, Radom 2009, s. 108.

9 K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003, s. 35.

10 O. Osica, *Polska wobec operacji NATO i polityki bezpieczeństwa i obronnej UE*, [w:] *ibidem*, s. 103.

11 Zob. np. J. Lantis, D. Howlett, *Kultura strategiczna...*, s. 92–94; Ł. Smalec, *Kultura strategiczna Stanów Zjednoczonych. U źródeł*, Warszawa 2009, s. 19.

two (w tym sąsiedztwo wielkich mocarstw) i regionalny układ sił oraz członkostwo w organizacjach międzynarodowych¹².

Należy mieć świadomość, że kultura strategiczna jest zjawiskiem odpornym na zmiany. Jeśli takowe zachodzą, najczęściej jest to efektem ewolucji. Bywa jednak, że kultura strategiczna może podlegać fundamentalnym zmianom na skutek dramatycznych doświadczeń narodu i państwa. Do tego rodzaju wstrząsów zalicza się: wielkie kryzysy, rewolucje, przegrane wojny¹³. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia w przypadku Niemiec i Japonii po II wojnie światowej.

2. Uwarunkowania kultury strategicznej Ukrainy

Historia i geopolityka to istotne, choć nie jedyne, uwarunkowania w decydujący sposób wpływające na kształtowanie się kultury strategicznej Ukrainy. Są nimi również wspomniane wyżej dramatyczne doświadczenia polityczne związane z wydarzeniami z 2014 r. Krótka tradycja państwowości ukraińskiej, spowodowana długotrwałą przynależnością terytorium dzisiejszej Ukrainy do Polski (cywilizacja zachodnia), a następnie do Rosji (cywilizacja prawosławna), oddziałuje m.in. na zróżnicowaną identyfikację społeczno-kulturową. Ma również wpływ na niezakończony proces kształtowania się jednolitej tożsamości narodowej¹⁴. Uwidacznia się to m.in. w „pęknięciu” społeczeństwa ukraińskiego na bardziej prorosyjskie (w południowej i wschodniej części kraju) oraz prozachodnie (w części centralnej i zachodniej). Do 2019 r.¹⁵ podział ten uwidaczniał się m.in. w trakcie wyborów. Wtedy to ugrupowania prorosyjskie (np. Partia Regionów) zdobywały większość głosów na południowym wschodzie kraju, natomiast ugrupowania głoszące hasła zbliżenia z UE i bliższej współpracy z Zachodem były preferowane przez wyborców z części centralnej i zachodniej. Wybory

12 Zob. np. J. Lantis, D. Howlett, *Kultura strategiczna...*, s. 92–94; Ł. Smalec, *Kultura strategiczna Stanów...*, s. 19.

13 J.S. Duffield, *World Power Forsaken: Political Culture, International Institutions, and German Security Policy after Unification*, California 1998, s. 23; K. Longhurst, *Niemiecka kultura strategiczna – geneza i rozwój*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego...*, s. 205–206.

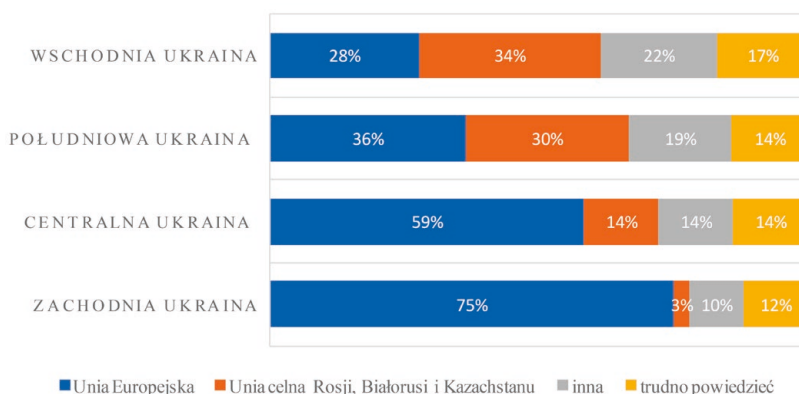
14 A. Drzewicki, *W poszukiwaniu gwarancji bezpieczeństwa. Kultura strategiczna Ukrainy w świetle konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2015, nr 1(3), s. 54.

15 Rok 2019 był na Ukrainie rokiem podwójnych wyborów. Pierwsza tura wyborów prezydenckich odbyła się 31 marca, natomiast druga – 21 kwietnia. Wybory parlamentarne miały miejsce 21 lipca.

prezydenckie i parlamentarne z 2019 r. można uznać za przełomowe. W pierwszych zwycięstwo odniósł Wołodymyr Zełeński, lider partii Sługa Narodu¹⁶, która zwyciężyła również w lipcowych wyborach parlamentarnych. Ugrupowanie Sługa Narodu oraz jej lider deklarujący wolę zbliżenia Ukrainy z UE i NATO uzyskali znaczące poparcie również w południowej i wschodniej części kraju.

„Pęknięcie” Ukrainy wciąż, choć już w mniejszym stopniu, uwiadcza się również w wynikach badań opinii publicznej na temat priorytetów ukraińskiej polityki zagranicznej, tj. zbliżenia z Rosją lub Zachodem. Zwolennicy pierwszej opcji wciąż dominują na południu i wschodzie, drugiej – w centrum i na zachodzie.

Wykres 1. Gdyby Ukraina mogła wejść tylko do jednej unii gospodarczej, to do której z niżej wymienionych? (badanie opinii publicznej z marca 2018 r.)*

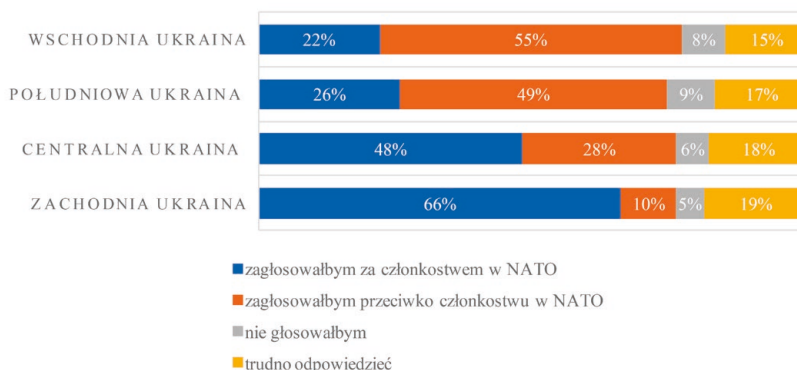
* Badanie opinii publicznej przeprowadzono na całej Ukrainie z wyjątkiem terytoriów okupowanych (Półwyspu Krymskiego i Donbasu).

Źródło: *Public Opinion Survey of Residents of Ukraine*, March 15–31, 2018, Center for Insight in Survey Research, s. 47, https://www.iri.org/sites/default/files/2018-5-21_ukraine_poll_presentation_0.pdf [20.07.2020].

Użycie języka ukraińskiego jest także bardziej powszechne w częściach kraju zamieszkałych przez ludność o bardziej prozachodnich poglądach i mniej związanych historycznie z Rosją oraz jej polityką przesiedleń. Istotnym faktem jest również brak wspólnej „pamięci historycznej”, wspólnych symboli czy mitów. „Spory dotyczą

16 W II turze uzyskał ponad 70% głosów.

Wykres 2. Gdyby referendum na temat członkostwa Ukrainy w NATO odbyło się dzisiaj, jak byś zagłosował?(badanie opinii publicznej z marca 2018 r.)*

* Badanie opinii publicznej przeprowadzono na całej Ukrainie z wyjątkiem terytoriów okupowanych (Półwyspu Krymskiego i Donbasu).

Źródło: *Public Opinion Survey of Residents of Ukraine*, March 15–31, 2018, Center for Insight in Survey Research, s. 50, https://www.iri.org/sites/default/files/2018-5-21_ukraine_poll_presentation_o.pdf [20.07.2020].

zarówno czasów dawniejszych (czy Bohdan Chmielnicki, zawierając w 1654 r. ugodę perejasławską z Rosją, był zdrajcą, czy współtwórcą braterskiej unii obu państw? Jak ocenić Iwana Mazepę, który walczył u boku Szwedów przeciwko Rosji?), jak i współczesnych (czym był Wielki Głód w latach 1932–1933? Jedyne tragedią chłopów ukraińskich czy świadomym działaniem mającym na celu osłabienie żywołu ukraińskiego?)¹⁷. Spory toczą się również odnośnie do bohaterstwa lub zbrodniczego charakteru oddziałów Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Na zachodzie Ukrainy żołnierze UPA postrzegani są jako bohaterowie, na wschodzie zaś jako zdrajcy i faszyci. Ów rozdzwięk jest istotnym elementem bieżącej polityki ukraińskiej¹⁸. Mimo szeregu kontrowersji krótkotrwały okres niepodległości państwa ukraińskiego (Ukraińska Republika Ludowa 1917–1921), podobnie jak Wielki Głód

¹⁷ A. Szeptycki, *Ukraina jako państwo postkolonialne*, „Sprawy Międzynarodowe” 2011, nr 1, s. 18–19.

¹⁸ W trakcie swej prezydentury Wiktor Juszczenko, prowadząc politykę budowy tożsamości narodowej Ukraińców, koncentrował się na historii narodowej i uwypuklał kwestię Wielkiego Głodu jako świadomej antyukraińskiej polityki ZSRR. Ponadto uhonorował przywódcę UPA Stepana Banderę tytułem Bohatera Ukrainy. Jego następcą Wiktor Janukowycz (z prorosyjskiej Partii Regionów) pozbawił Banderę odznaczenia. *Ibidem*, s. 19.

mogą służyć jako jednoczące mity. Złamanie przez Polskę 18 marca 1921 r.¹⁹ *Umowy o współpracy pomiędzy RP a Ukrainą* (tzw. pakt Piłsudski-Petlura z 21 kwietnia 1920 r.), które oddaliło szansę na niepodległe państwo ukraińskie, skomplikowane stosunki z Polakami czy wymierzona w Ukraińców akcja „Wisła” (1947) oddziałują jednocześnie na kształtowanie się kultury strategicznej współczesnej Ukrainy. Również ponad 70 lat przynależności do ZSRR pozostaje niezwykle istotnym czynnikiem, wpływającym na rywalizację dwóch historiografii – tej narodowej oraz poradzieckiej.

Trudne dla Ukrainy bycie „pomiędzy” niegdyś dwoma silnymi państwami (Polską i Rosją w przeszłości), a obecnie między dwoma ugrupowaniami integracyjnymi (Unią Europejską i Unią Eurazjatycką) oraz sojuszami (NATO oraz Organizacją Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym), jest kolejnym czynnikiem silnie oddziałującym na ukraińską kulturę strategiczną. Stawia bowiem Ukrainę w niezwykle trudnej roli bufora, ograniczając możliwość dokonania strategicznego wyboru. To z kolei pociągnęło za sobą szereg konsekwencji. Część z nich okazała się w 2014 r. dla Ukrainy dramatyczna.

„Pamięć historyczna” zapisana w symbolach i mitach narodowych przekazywanych kolejnym pokoleniom wpływa na względną ciągłość ukraińskiego postrzegania Rosjanina i Polaka. W obu przypadkach mamy jednak do czynienia z ewolucją percepcji obu narodów. W przypadku Rosjan jest ona obecnie w dużym stopniu warunkowana polityką FR wobec Ukrainy, w tym aneksją Krymu i aktywnością Rosji we wschodniej części kraju. Stosunek Ukraińców do Polaków uległ polepszeniu po tzw. pomarańczowej rewolucji (2004/2005), a następnie tzw. rewolucji godności, które były wspierane przez państwo polskie i jego obywateli. Również polskie wsparcie dla ukraińskich ambicji związanych z członkostwem w UE i NATO wpływa pozytywnie na stosunki dwustronne. Wydarzenia z 2014 r. oraz sankcje Unii Europejskiej nałożone na FR nastawiają społeczeństwo ukraińskie bardziej pozytywnie do UE i NATO. Nie znaczy to jednak, że postawy prorosyjskie i antypolskie nie występują w społeczeństwie ukraińskim. Można je jednak częściej spotkać na wschodzie kraju.

19 18 kwietnia 1921 r. podpisany został traktat pokojowy z radziecką Rosją, przy udziale rządu radzieckiej Ukrainy (tzw. traktat ryski).

Zewnętrzne uwarunkowania, w tym przede wszystkim ewolucję środowiska międzynarodowego związaną z końcem zimnej wojny, upadkiem ZSRR i zmianą ładu międzynarodowego, należy również uznać za korzystne dla kształtowania się kultury strategicznej Ukrainy. W odróżnieniu np. od Polski nie jest to jednak determinanta kluczowa. Przez blisko 30 lat, które minęły od upadku Związku Radzieckiego, kultura strategiczna Ukrainy jest wciąż w trakcie tworzenia. Zdecydowanie ważniejszym czynnikiem była rosyjska agresja na Ukrainę z marca 2014 r. Wydarzenia z nią związane wpłynęły po pierwsze na zmianę priorytetów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy, po drugie na postrzeganie kluczowego partnera, którym przez dekady była Rosja, po trzecie na dokonanie strategicznych wyborów i wreszcie po czwarte na konsolidację kultury strategicznej Ukrainy.

3. Cechy kultury strategicznej Ukrainy

Wśród cech kultury strategicznej Ukrainy należy wymienić: syndrom państwa postkolonialnego²⁰, syndrom rosyjski i dyspozycję rosyjską, rozdwojenie tożsamości, brak konsekwencji w podejmowaniu decyzji i w działaniu oraz nieufność.

Syndrom to „zespół cech charakterystycznych dla jakiegoś zjawiska, zwykle negatywnego, lub charakterystycznych dla osoby, która doświadczyła takiego zjawiska”²¹. W przypadku Ukrainy syndrom państwa postkolonialnego może prowadzić do licznych konsekwencji. Po pierwsze, do naśladowania przez przywódców, elity, a nawet znaczną część społeczeństwa dawnego mocarstwa kolonialnego, tj. Rosji. Po drugie, do kompradorstwa²², które w przypadku Ukrainy polegało do niedawna na popularności prorosyjskich polityków, w tym prezydentów – Leonida Kuczmy oraz Wiktora Janukowycza, często podejmujących decyzje uwzględniające interes rosyjski. Za prorosyjską

20 Zob. np. D. Moore, *Is the Post-in Postcolonial the Post-in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique*, „PMLA” 2001, no. 1, s. 111–128; T. Kuzio, *History, Memory and Nation Building in the Post-Soviet Colonial Space*, „Nationalities Papers” 2002, no. 2, s. 241–264; A. Szeptycki, *Ukraina jako państwo...*, s. 5–28.

21 *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN*, t. 3, red. S. Dubisz, Warszawa 2006, s. 1474.

22 W rozumieniu podejścia postkolonialnego kompradorzy to elity uprzywilejowane o relatywnie dobrej sytuacji materialnej, korzystające z dóbr luksusowych sprowadzanych z zagranicy i identyfikujące się z dawną metropolią. A. Szeptycki, *Ukraina jako państwo...*, s. 8.

należy również uznać Partię Regionów, z której wywodził się Janukowycz, a wcześniej Komunistyczną Partię Ukrainy, popierającą Leonida Kucznię. Obecnie za partię tego rodzaju należy uznać Platformę Opozycyjną – Za Życie, której członkami są m.in. Wiktor Medwedczuk (w okresie prezydentury Leonida Kuczmy lider prorosyjskiej organizacji Ukraiński Wybór, prywatnie ojciec chrzestny córki prezydenta Putina) czy Jurij Bojko (minister energetyki w okresie prezydentury Wiktora Janukowycza). Kompradorstwo można również odnieść do ukraińskich oligarchów, często blisko powiązanych z Rosją (np. Rinat Achmetow). Po trzecie, FR i Ukrainę łączy asymetryczna zależność w sferze bezpieczeństwa – obecność rosyjskiej bazy Floty Czarnomorskiej na terytorium niepodległej Ukrainy, a obecnie utrata przez Ukrainę kontroli nie tylko nad Półwyspem Krymskim, ale i nad Donbasem. Do 2014 r. elity ukraińskie skłaniało do współpracy z FR oczekiwanie dużej części wyborców, a także spodziewane korzyści (m.in. gospodarcze i surowcowe) oraz swego rodzaju naturalność bliskich stosunków z Rosją²³. Ostatni z argumentów można również odnieść do drugiej cechy kultury strategicznej Ukrainy, tj. syndromu rosyjskiego i dyspozycji rosyjskiej.

Jak wspomniano wcześniej, dyspozycja to więź łącząca doświadczenia historyczne ze specyficznym kierunkiem zachowania²⁴. W przypadku Ukrainy mogła ona prowadzić do skłonności czy nawet odruchu współpracy z Rosją, który jest wpisany w ukraińską rzeczywistość i politykę. Rezygnacja z określonych decyzji, w przypadku Ukrainy związana np. z porzuceniem wektora rosyjskiego czy przynajmniej jego osłabieniem, wydawała się trudna dla polityków ukraińskich, a dla niektórych wręcz niemożliwa. Dla części liderów partyjnych i społeczeństwa jest tak nadal. Należy zwrócić uwagę, że tzw. wstrząs zewnętrzny w postaci rosyjskiej agresji w 2014 r. przyczynił się do osłabienia syndromu rosyjskiego. Do 2014 r. ukraińscy decydenci zakładali, że zbytne antagonizowanie Rosji może wywołać gwałtowną reakcję na wewnętrznej scenie politycznej, z odsunięciem od władzy włącznie. Bywało również tak, że nadmierne zbliżenie z Zachodem, w tym głównie z NATO, przez partię rządzącą prowadziło do zawar-

²³ Ibidem, s. 10.

²⁴ K. Malinowski, *Kultura bezpieczeństwa narodowego...*, s. 35.

cia szeregów opozycji i wypracowania bardziej prorosyjskiej strategii. Po aneksji Krymu mamy sytuację odwrotną – prowadzenie polityki zbyt koncyliacyjnej wobec Rosji przez ukraiński rząd budzi sprzeciw w społeczeństwie ukraińskim. Faktem jest, że duża część elektoratu o prorosyjskich poglądach zamieszkuje terytoria okupowane przez Rosję – Półwysep Krymski i Donbas.

Syndrom rosyjski i dyspozycja rosyjska zostały ukształtowane w efekcie procesów historycznych. Pozytywny wizerunek Imperium Rosyjskiego, następnie ZSRR, a po 1991 r. Rosji był wzmocniany narracjami: radziecką oraz rosyjską, podkreślającymi długowieczne związki z Rosją, zasługi Imperium Rosyjskiego i ZSRR w wyzwaniu Ukrainy, a później w jej rozwoju cywilizacyjnym²⁵. Syndrom rosyjski wzmocniała bliskość geograficzna oraz prawie pięćdziesięcioletnia narzucona „wspólnota interesów” w okresie ZSRR.

Tożsamościowe rozdwojenie i związana z tym niedecyzyjność ukraińskich władz to kolejna cecha kultury strategicznej Ukrainy. Rozdwojenie, o którym mowa, odnosi się do wspomnianego już „pęknięcia” ukraińskiego społeczeństwa, co przekłada się na brak wspólnej wizji historii, wspólnych symboli czy mitów. Owo „pęknięcie” od 2014 r. zaczyna się zacierać, choć nadal wpływa na definiowanie kierunków polityki zagranicznej. Oddziaływało jednak na to, że w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy po 1991 r. nie sposób odnaleźć ciągłości, a także konsekwencji celów i ich realizacji. Jak zauważono wcześniej, trudno również dostrzec gotowość do dokonania wyborów o charakterze strategicznym²⁶. Brak jasno określonych priorytetów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa „przyczynił się do prowadzenia tzw. polityki niezdecydowania, a zarazem dał początek ukraińskiej polityce wielowektorowości, polegającej na braku jednego wektora jej realizacji, czyli ciągłym balansowaniu między wyborem proeuropejskiego i prorosyjskiego wektora polityki zagranicznej”²⁷. Czas pokaże, czy jest to rzeczywista cecha kultury strategicznej, czy przede wszystkim następstwo braku jej konsolidacji. Najnowsza *Strategia bezpie-*

25 Na temat rosyjskiej propagandy i narracji zob. np. A. Włodkowska-Bagan, *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy*, „Studia Politologiczne” 2018, t. 49, s. 109–124.

26 A. Drzewicki, *W poszukiwaniu gwarancji...*, s. 53.

27 M. Prokop, *Od koncepcji do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Ewolucja polityki bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w latach 1991–2012*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2(7), s. 28–29.

czeństwa narodowego (z września 2020 r.) jest dokumentem bardziej konkretnym tak pod względem wyznaczonych kierunków i celów ukraińskiej aktywności, jak i ich realizacji.

Złożoność ukraińskiej historii oraz trudne położenie geopolityczne wpłynęły na wykształcenie nieufności. Zdaniem Maxa Webera²⁸, społeczeństwa wyznające tzw. religie plebejskie, takie jak katolicyzm (ale i prawosławie), są zwrócone ku przeszłości, mniej postępowe i mniej skłonne do zaufania. Na drugim końcu skali znajdują się społeczeństwa postępowe, zakorzenione w tradycji protestanckiej. Są one bardziej zorientowane na przyszłość i bardziej skłonne ufać²⁹. Na kwestię tę zwrócił również uwagę Francis Fukuyama w swej książce z 1995 r. pt. *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*³⁰. Można zakładać, że brak zaufania pozostanie jedną z cech kultury strategicznej Ukrainy³¹. Prawdopodobnie cecha ta ulegnie wzmocnieniu. Wskazuje na to kilka kwestii. Po pierwsze, zaufanie łatwiej jest budować, jeśli mamy do czynienia ze spójnością normatywną. W stosunkach międzynarodowych istnieją co prawda prawo i zwyczaje międzynarodowe, które nie zawsze są jednak przestrzegane, szczególnie przez państwa najsilniejsze, czego dowodzą wydarzenia z marca 2014 r. Dokonując agresji, Rosja pogwałciła szereg fundamentalnych zasad, zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, Akcie końcowym KBWE, w tzw. memorandum budapesztańskim³², a także w dwustronnych porozumieniach ukraińsko-rosyjskich. Również brak bardziej zdecydowanych kroków podjętych przez „społeczność międzynarodową” wobec Rosji pogłębia ukraińską nieufność. Problemem jest także stabilność stosunków mię-

28 M. Weber, *Asceza i duch kapitalizmu*, [w:] idem, *Szkice z socjologii religii*, tłum. J. Prokopiuk, Warszawa 1984, s. 88–110; M. Grondona, *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, [w:] *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Poznań 2003, s. 101–115.

29 A. Włodkowska-Bagan, *Zaufanie w stosunkach międzynarodowych – teoria et praxis*, „Stosunki Międzynarodowe” 2016, t. 52, nr 3, s. 91.

30 F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, tłum. A. Śliwa, L. Śliwa, Warszawa–Wrocław 1997, s. 397–403.

31 Szerzej na temat zaufania w stosunkach międzynarodowych zob. np. A. Włodkowska-Bagan, *Zaufanie w stosunkach międzynarodowych...*, s. 81–100.

32 Porozumienie z 5 grudnia 1994 r. podpisane przez prezydenta USA Billa Clintona, premiera Wielkiej Brytanii Johna Majora, prezydenta FR Borysa Jelcyna oraz premiera Ukrainy Leonida Kuczmy. Miało gwarantować Ukrainie bezpieczeństwo, niepodległość i integralność terytorialną w zamian za przekazanie FR radzieckiej broni jądrowej. Umowa nie zawiera żadnych zapisów na temat sankcji za jej złamanie.

dzynarodowych oraz przejrzystość ich funkcjonowania. W przypadku Ukrainy sytuację komplikuje prowadzona przeciwko niej przez Rosję tzw. wojna hybrydowa, której częścią są działania propagandowe, dezinformacja i cyberterrorizm. W przypadku Ukrainy poważnym problemem jest również brak poczucia familiarności, które wzmacnia poczucie bezpieczeństwa i przewidywalności. Swojsko można się czuć jedynie w określonym miejscu i gronie.

W stosunkach międzynarodowych można wskazać państwa, a nawet ich grupy, które długo i blisko ze sobą współpracują, znają się i sobie ufają. Są to na przykład państwa nordyckie czy państwa Beneluxu. Pytanie, gdzie tak naprawdę „u siebie” czują się Ukraińcy i Ukraina? Ów brak przynależności można również uznać za odrębną cechę kultury strategicznej Ukrainy. Z jednej strony, trudno czuć się familiarnie w gronie agresora – Rosji – oraz w ramach nierównoprawnych struktur (re)integracyjnych, inicjowanych i tworzonych przez Federację Rosyjską. Z drugiej strony, niełatwo jest również czuć się u siebie w gronie państw Zachodu, które nie postrzegają Ukrainy jako „swojej”. Także państwa Europy Środkowej, w tym szczególnie Polska i Polacy, wykazują wobec Ukrainy i jej obywateli swoiste poczucie wyższości. Ukraińskim władzom i samym Ukraińcom trudno jest zaufać tak Rosji, jak i sąsiadom oraz zachodnim partnerom.

4. Wpływ kultury strategicznej na strategię polityki bezpieczeństwa Ukrainy oraz jej politykę zagraniczną i bezpieczeństwa

Kultura strategiczna kształtuje proces tworzenia strategii oraz wpływa na jej realizację³³. Ukraina nie posiada w pełni ukształtowanej i skonsolidowanej kultury strategicznej. Odbija się to m.in. w braku konsekwencji w planowaniu i realizacji polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz w poświęconych jej dokumentach programowych.

W dokumentach odnoszących się do polityki zagranicznej i bezpieczeństwa również możemy odnaleźć niektóre uwarunkowania i cechy ukraińskiej kultury strategicznej. We wszystkich dokumentach odno-

33 C. Gray, *Strategic Culture as Context: the First Generation of Theory Strikes Back*, „Review of International Studies” 1999, 25(1), s. 55.

szących się do polityki zagranicznej i bezpieczeństwa opracowanych po uzyskaniu niepodległości w 1991 r. wyeksponowana jest dbałość o utrzymanie integralności terytorialnej i suwerenności państwa. Jest to zrozumiałe z racji krótkiej tradycji państwowości ukraińskiej. Pozostaje to jednym z niewielu elementów stałych tych dokumentów. Ważne miejsce zajmują również odniesienia do historii i dążeń do urzeczywistnienia państwowości. Na przykład w preambule *Konstytucji Ukrainy* z 1996 r. znajdziemy następujący zapis: „opierając się na wielowiekowej historii tworzenia państwowości ukraińskiej i na urzeczywistnieniu przez Naród ukraiński, cały Lud Ukraiński prawa do samookreślenia (...), uchwała niniejszą Konstytucję – Ustawę Zasadniczą Ukrainy”³⁴. Warto zwrócić uwagę, że część zapisów *Konstytucji Ukrainy*, a więc najważniejszego dokumentu państwowego, została zmieniona w lutym 2019 r. Wprowadzone zmiany są istotne z perspektywy podjętego tematu. Dotyczą bowiem zapisów związanych z członkostwem w NATO oraz w UE i mogą wskazywać na dokonanie strategicznego wyboru przez Ukrainę. Kluczowe w tym kontekście są szczególnie zapisy preambuły. Po słowach „w trosce o umocnienie pokoju społecznego na ziemi ukraińskiej” dodano „i potwierdzając europejską tożsamość narodu ukraińskiego oraz nieodwracalność europejskiego i euroatlantyckiego kursu Ukrainy (...)”³⁵. Nie mniej ważne są również artykuły: 85, 102 i 116, w których podkreślono realizację „strategicznego kursu państwa prowadzącego do pełnego członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej i Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego”³⁶. Zapisy na temat dążenia do uzyskania członkostwa Ukrainy w UE i NATO znajdują się również w *Strategiach bezpieczeństwa narodowego* z 2015 r. i 2020 r.

34 *Konstytucja Ukrainy* z 1996 r. wraz ze zmianami dokonanymi 21 lutego 2014 r. przez Radę Najwyższą, tłum. E. Toczek, A. Kubik, Warszawa 2014.

35 *Zakon Ukrainy Pro wnesennia zmin do Konstytuciji Ukrainy (szczodo stratehicznoho kursu derżawy na nabuttia pownowprawnoho czenstwa Ukrainy w Jewropejskomu Sojuzi ta w Orhanizaciji Pivnicznoatlantycznoho dohoworu)*, Widomosti Werchownoji Rady (WWR), 2019, № 9, st. 50, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2> [22.07.2020] [*Закон України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)*], Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 9, ст. 50, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2>, 22.07.2020].

36 Zob. ibidem.

Istnieje wiele dokumentów odnoszących się do kwestii bezpieczeństwa Ukrainy. Są to m.in.: *Deklaracja suwerenności* z 16 czerwca 1990 r., wspomniana *Konstytucja Ukrainy* z 1996 r., *Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Ukrainy* (1997 r.), *Ustawy o bezpieczeństwie narodowym Ukrainy* (ostatnia z 2018 r.), *Doktryny wojenne* (ostatnia z 2015 r.) czy *Ustawa o zasadach zewnętrznej i wewnętrznej polityki* (2010 r.). Podstawowymi dokumentami odnoszącymi się do polityki bezpieczeństwa są jednak *Strategie bezpieczeństwa narodowego*. Do tej pory uchwalono cztery wersje *Strategii*. Pierwsza została przyjęta w 2007 r., druga 5 lat później, kolejna w 2015 r., a najnowsza w 2020 r.³⁷

Celem artykułu nie jest szczegółowa analiza wszystkich dokumentów odnoszących się do kwestii bezpieczeństwa państwa ukraińskiego, lecz uchwycenie ukraińskiej kultury strategicznej w trakcie jej kształtowania. Mając na uwadze powyższe, analizie poddane zostaną cztery *Strategie bezpieczeństwa narodowego* Ukrainy z: 12 lutego 2007 r., 8 czerwca 2012 r., 6 maja 2015 r. oraz 14 września 2020 r. Należy zauważyć, że do 2014 r. w większości wymienionych wyżej dokumentów (nie tylko w *Strategiach bezpieczeństwa narodowego*) brak jest spójności celów i konsekwencji w ich realizacji. Dość wspomnieć, że „*Doktryna wojenna* Ukrainy z 1993 r. o cztery lata wyprzedziła *Koncepcję bezpieczeństwa narodowego* (1997 r.), która to uznawana jest za dokument nadrzędny o charakterze bardziej ogólnym”³⁸. W *Strategiach bezpieczeństwa narodowego* uchwalonych przed agresją Rosji na Ukrainę również brakuje konsekwencji. W pierwszej z nich z 2007 r. za cel strategiczny uznano współpracę z euroatlantyckimi strukturami bezpieczeństwa oraz członkostwo w NATO³⁹. W doku-

37 *Stratehija nacionalnoji bezpeky Ukrainy, zatverdżeno Ukazom Prezidenta Ukrainy wid 14 weresnia 2020 roku № 392/2020, Bezpeka Ludyny – Bezpeka Krajiny*, https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037?fbclid=IwAR3D3c5LiomwXnBIfZ5e8tD3WTbF8OXKERDLR36iOXbeq6DB2u_bwnTo6vM [05.11.2020] [*Стратегія національної безпеки України, затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, Безпека Людини – Безпека Країни*, https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037?fbclid=IwAR3D3c5LiomwXnBIfZ5e8tD3WTbF8OXKERDLR36iOXbeq6DB2u_bwnTo6vM, 05.11.2020].

38 O.M. Hонczarenko, E.M. Łysycyn, *Metodologiczni zasady rozrobki nowoji redakcijikonceptiji nacionalnoji Bezpeky Ukrainy*, Kyjiv 2001, s. 26 [O.M. Гончаренко, E.M. Лисицин, *Методологічні засади розробки нової редакції концепції національної безпеки України*, Київ 2001, с. 26], cyt. za: R. Kęsek, *(R)ewolucja doktrynalna w sferze bezpieczeństwa Ukrainy na przełomie 2014/2015*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6), s. 239.

39 *Ukaz Prezidenta Ukrainy № 105/2007 Pro Stratehiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy*, <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496> [22.07.2020] [*Указ Президента України №*

mencie z 2012 r. stwierdzono natomiast, że „uchwalona po raz pierwszy w 2007 r. *Strategia bezpieczeństwa narodowego* Ukrainy nie stała się dokumentem przewodnim, wykorzystanym w praktyce przez organy władzy państwowej”⁴⁰. W przeciwieństwie do strategii z 2007 r., ta z 2012 r. podkreśla pozablockowość jako zasadę polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz konieczność indywidualnego zapewnienia gwarancji bezpieczeństwa. Należy zaznaczyć, że zasada pozablockowości, czy raczej neutralności, uzupełniona bezatomowym statusem państwa po raz pierwszy pojawiła się na początku lat 90. w formie „doktryny Pawłyczki” oraz zapisów *Doktryny wojennej* z 1993 r. Jak zauważa Maryana Prokop, przyjęcie w 1997 r. *Koncepcji bezpieczeństwa narodowego* zakończyło na 15 lat (do 2012 r.) realizację polityki neutralności⁴¹.

W *Strategii* z 2012 r. zadeklarowano ponadto, że celami strategicznymi są zasada pozablockowości i konieczność samodzielnego zapewnienia sobie gwarancji bezpieczeństwa. Ponadto wymieniana jest „integracja z UE, rozbudowane partnerstwo strategiczne z USA i NATO, przy jednoczesnym przedłużeniu koncesji dla rosyjskiej Floty Czarnomorskiej stacjonującej na Krymie”⁴². To ostatnie stało się faktem w efekcie podpisana 21 kwietnia 2010 r. przez prezydentów Janukowycza i Miedwiediewa porozumienia o przedłużeniu po 2017 r. stacjonowania Floty Czarnomorskiej na kolejnych 25 lat (do 2042 r.) z możliwością przedłużenia na kolejne okresy pięcioletnie⁴³. Wnioskiem płynącym z analizy obu tekstów jest podporządkowanie polityki bezpieczeństwa Ukrainy bieżącym interesom elity rządzącej, która przejawiała cechy kompradorskie.

Blisko trzydziestoletnia niekonsekwencja Ukrainy przybrała formę tzw. polityki wielowektorowości, nazywanej niekiedy polityką niezdecydowania. Polegała ona na ciągłym balansowaniu między proeuropejskim wyborem a prorosyjskim wektorem, przybierającym formę partnerstwa strategicznego. Polityka tego rodzaju miała być sposobem umocnienia bezpieczeństwa Ukrainy.

105/2007 Про Стратегію національної безпеки України, <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>, 22.07.2020].

40 E. Mazur-Cieślak, P. Świeżak, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy „Ukraina w zmieniającym się świecie”*, „Bezpieczeństwo Narodowe” II–2012, nr 22, s. 222.

41 M. Prokop, *Od koncepcji...*, s. 31.

42 E. Mazur-Cieślak, P. Świeżak, *Nowa Strategia Bezpieczeństwa...*, s. 211.

43 W efekcie wydarzeń 2014 r. porozumienie przestało mieć rację bytu.

Warto zwrócić uwagę, że w obu *Strategiach bezpieczeństwa narodowego* Ukrainy (z 2007 i 2012 r.) oraz w zasadzie we wszystkich dokumentach przyjętych do 2014 r. nie wskazano na możliwość rosyjskiej agresji. Wymienia się, co prawda, istotne wyzwania związane z Rosją, jednak żaden z dokumentów nie identyfikuje jej jako zagrożenia. Można w tym dostrzegać elementy syndromu państwa postkolonialnego oraz dyspozycji rosyjskiej, tj. odruchu wybierania opcji prorosyjskiej oraz wykluczania możliwości wystąpienia konfliktu zbrojnego między tymi dwoma państwami. Od drugiej połowy lat 90. XX w. można wręcz „zaobserwować tendencję do swoistego bagatelizowania czynnika rosyjskiego w polityce bezpieczeństwa Ukrainy”⁴⁴. W tym kontekście istotne są zapisy dwóch ostatnich strategii z 2015 r. oraz z 2020 r. W dokumencie z 2015 r. działania rosyjskie nazywane są wprost agresją, wojną handlową, gospodarczą i informacyjną. Zagrożenie ze strony FR określane jest jako długofalowe⁴⁵. Dokument z 2015 r. po raz pierwszy zwraca również uwagę na „poniżanie [przez Rosję] języka i kultury ukraińskiej, fałszowanie historii Ukrainy, formowanie przez rosyjskie media alternatywy dla rzeczywistości, zniekształconego informacyjnego obrazu świata”⁴⁶. Jak już wspomniano, w *Strategii* z 2015 r. podkreśla się wielokrotnie, że strategicznym celem Ukrainy jest członkostwo w NATO i integracja z Unią Europejską (punkty 3, 4.6 i 4.7)⁴⁷. Podobne zapisy znajdują się również w dokumencie z 2020 r. (punkty 6 i 34)⁴⁸. Ponadto autorzy *Strategii* z 2015 r. zaznaczają, że agresywne działania Rosji były podyktowane chęcią powstrzymania woli europejskiej przyszłości dla narodu ukraińskiego⁴⁹. Również w najnowszej wersji

44 R. Kęsek, *(R)ewolucja doktrynalna...*, s. 238.

45 *Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro riszennia Rady nacionalnoji bezpeky i Oboronyukrajiny wid 6 trawnia 2015 roku „Pro Stratehiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy”*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015?fbclid=IwARoF6tYtYZcobnffq2Uh3DOo5w4xJum33P3Bz73KVN8zJgxUy9ZWMUgnEsU#Text> [25.07.2020] [*Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року „Про Стратегію національної безпеки України”*], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015?fbclid=IwARoF6tYtYZcobnffq2Uh3DOo5w4xJum33P3Bz73KVN8zJgxUy9ZWMUgnEsU#Text>, 25.07.2020].

46 Ibidem.

47 Ibidem.

48 *Stratehija nacionalnoji bezpeky Ukrainy, zatverdzeno Ukazom Prezydenta Ukrainy wid 14 weresnia 2020 roku № 392/2020...* [*Стратегія національної безпеки України, затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020...*].

49 *Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro riszennia Rady nacionalnoji bezpeky i Oboronyukrajiny wid 6 trawnia 2015 roku „Pro Stratehiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy...”* [*Указ Президента України Про рішення*

Strategii wskazano, że kluczowym zagrożeniem o charakterze egzystencjalnym dla Ukrainy jest polityka FR. W dokumencie tym określa się ją mianem państwa-agresora (punkt 49)⁵⁰. Zwraca się również uwagę na jej działania w wymiarze politycznym, ekonomicznym, wojskowym, informacyjnym i cybernetycznym, których celem jest odzyskanie wpływów na Ukrainie.

Odwołania do doświadczeń historycznych, które są istotnymi uwarunkowaniami ukraińskiej kultury strategicznej, znajdują się w wielu dokumentach dotyczących bezpieczeństwa państwa. Oprócz wspomnianej już *Konstytucji Ukrainy* znajdziemy je również w *Strategiach bezpieczeństwa narodowego*. Nawiązanie tego rodzaju znalazło się już w punkcie drugim *Strategii* z 2015 r., poświęconym równocześnie jednej z cech kultury strategicznej Ukrainy, tj. „pękniętej” tożsamości: „Na Ukrainie wydarzenia społeczno-polityczne ostatnich lat, podobnie jak w pierwszych latach niepodległości, ostro podniosły kwestię jedności narodowej i jedności państwa ukraińskiego, której rozwiązanie komplikują: (...) historycznie spowodowane wojnami, głodem, represjami i deportacjami, katastrofą w Czarnobylu, zaburzeniami demograficznymi, które w okresie radykalnych przemian społeczno-gospodarczych nabrały charakteru kryzysu demograficznego”⁵¹. „Osiągnięcie jedności narodowej i konsolidacji społeczeństwa poprzez przezwyciężanie zarówno obiektywnych, jak i sztucznych sprzeczności o charakterze społeczno-kulturowym, religijnym, etnicznym, językowym, międzyregionalnym i regionalnym” w dokumencie z 2007 r. ma rangę priorytetu strategicznego polityki bezpieczeństwa narodowego⁵².

Cechy ukraińskiej kultury strategicznej uzewnętrzniają się również w podkreśleniu położenia geograficznego oraz roli sąsiedztwa, a w związku z tym i w identyfikacji wyzwań i zagrożeń. W dokumencie z 2007 r. zwrócono uwagę na rosnące „niebezpieczeństwo eskalacji »zamrożonych« i pojawienia się nowych konfliktów regionalnych

Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року...].

50 *Strategija nacionalnoji bezpeky Ukrainy, zatverdzeno Ukazom Prezidenta Ukrainy wid 14 weresnia 2020 roku № 392/2020...* [Стратегія національної безпеки України, затверджено Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020...].

51 *Ukaz Prezidenta Ukrainy № 105/2007 Pro Stratehiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy...* [Указ Президента України № 105/2007...].

52 Ibidem.

w pobliżu granic Ukrainy” (Naddniestrze i Kaukaz)⁵³. Wątek dotyczący geopolityki oraz sąsiedztwa szczególnie w kontekście wyzwań i zagrożeń jest również obecny w *Strategii* z 2012 r. W punkcie 3., dotyczącym środowiska bezpieczeństwa Ukrainy, wskazuje się na tendencje, które mogą stanowić zagrożenie dla Ukrainy. Są to: „aktywizacja procesów tworzenia się stref wpływów albo stref odpowiedzialności geopolitycznej, którym towarzyszy rozprzestrzenianie konfliktów (...), istnienie nieuregulowanego konfliktu w regionie Naddniestrza w Republice Mołdawii, bezpośrednio na granicy z Ukrainą; brak rozstrzygnięć dotyczących podziału akwenów Morza Czarnego i Morza Azowskiego oraz Cieśniny Kerczeńskiej, brak demarkacji granicy państwowej Ukrainy z Federacją Rosyjską, Republiką Białorusi i Republiką Mołdawii, co powoduje opóźnienia w uregulowaniu zasad prawnych funkcjonowania granicy i utrudnia skuteczne przeciwdziałanie zagrożeniom o charakterze ponadnarodowym”⁵⁴.

W *Strategii* z 2015 r. znajdziemy również zapis stwierdzający, że odchodząc od nieefektywnej polityki pozablockowości, dla zapewnienia integralności terytorialnej Ukraina zakłada możliwość udziału w systemach bezpieczeństwa zbiorowego, tworzenia sieci sojuszy lub udziału w już istniejących⁵⁵. Warto zwrócić uwagę, że w analizowanym zapisie uwypuklono kwestię całości terytorium, a nie ogólnie rozumianego bezpieczeństwa. Zapis ten do pewnego stopnia odnosi się do cechy kultury strategicznej Ukrainy, jaką jest nieufność. Zgodnie z zapisami Ukraina będzie dążyć nie tylko do członkostwa w istniejących sojuszach (NATO), lecz także działać indywidualnie na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa oraz inicjować tworzenie sieci sojuszy. W tym kontekście należy również zaznaczyć, że na poziomie globalnym Ukraina postrzega Stany Zjednoczone jako gwaranta bezpieczeństwa międzynarodowego na obszarze euroatlantyckim, co być może jest warunkowane niską efektywnością i brakiem zaufania do ONZ i OBWE, które w dokumencie zostały pominięte. W *Strategii* z 2020 r. zwraca uwagę brak wzmianki na temat porozumień mińskich oraz formatu

53 Ibidem.

54 *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy, „Ukraina w zmieniającym się...”, s. 226–227.*

55 *Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro riszennia Radynacionalnoji bezpeky i oborony Ukrainy wid 6 trawnia 2015 roku... [Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015...].*

normandzkiego. Z jednej strony może to oznaczać chęć odejścia od dotychczasowych nieefektywnych instrumentów uregulowania sytuacji na wschodzie kraju. Z drugiej – może świadczyć o braku zaufania do obu formatów. Zgodnie z zapisami *Strategii* Ukraina chce prowadzić negocjacje z Rosją za pośrednictwem państw Unii Europejskiej, NATO oraz OBWE, jednak bez zrywania dwustronnych rozmów ukraińsko-rosyjskich. Zdaniem analityka PISM, stanowi to sygnał, że „Ukraina rozważa zwrócenie się o dodatkową pomoc do USA i Wielkiej Brytanii, jako sygnatariuszy memorandum budapeszteńskiego”⁵⁶.

Wnioski

Kluczowymi uwarunkowaniami kultury strategicznej Ukrainy są historia, geopolityka oraz rosyjska agresja z 2014 r. Ta ostatnia i jej konsekwencje należy uznać za tzw. wstrząs zewnętrzny, który może przyczynić się do konsolidacji ukraińskiej kultury strategicznej. Było to jedno z najbardziej dramatycznych doświadczeń współczesnej Ukrainy. Wśród cech kultury strategicznej Ukrainy należy natomiast wymienić: syndrom państwa postkolonialnego, syndrom rosyjski i dyspozycję rosyjską, rozdwojenie tożsamości, niekonsekwencję podejmowanych działań na arenie międzynarodowej oraz nieufność. Cechy ukraińskiej kultury strategicznej, w tym ich zmianę po 2014 r., można odnaleźć w doktrynie i praktyce polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Kultura strategiczna tego państwa nie jest skonsolidowana. Do 2014 r. można zaobserwować ciągłość, dostrzegalną m.in. w obecności cech i zachowań typowych dla państwa postkolonialnego (m.in. naśladownictwo byłej metropolii, kompradorstwo, relacja zależności) oraz w dyspozycji rosyjskiej, tj. odruchu współpracy z Rosją, który jest wpisany w ukraińską rzeczywistość. Przez ponad 20 lat polityka ukraińska była również „konsekwentnie niekonsekwentna”, co przejawiało się zarówno w wyznaczanych celach, jak i ich realizacji (neutralność, członkostwo w NATO, pozablokowość).

56 D. Szeliński, *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, „Biuletyn PISM”, nr 219(2151), 30.10.2020, https://pism.pl/publikacje/Nowa_strategia_bezpieczenstwa_narodowego_Ukrainy [05.11.2020].

Po sześciu latach, jakie minęły od rosyjskiej agresji, można dostrzec symptomy zmian w kulturze strategicznej oraz w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy. Potrzeba jednak czasu, by móc zaobserwować tendencję i utrwalenie określonych cech. Obecnie obserwuje się zanikanie rozdwojenia tożsamości oraz zmianę w obrębie syndromu rosyjskiego i dyspozycji rosyjskiej. Prawdopodobne jest, że na skutek dramatycznych wydarzeń zmieni się wektor dyspozycji rosyjskiej. Może bowiem powstać odruch dystansowania się wobec Rosji i ograniczania z nią współpracy, czego symptomy są widoczne już dziś. Prawdopodobnie wzmocnieniu ulegnie również nieufność władz ukraińskich i społeczeństwa ukraińskiego. Kluczową kwestią jest jednak, czy, a jeśli tak, to na ile dokonanie euroatlantyckiego wyboru okaże się wyborem strategicznym, a jego urzeczywistnianie – konsekwentne.

Bibliografia

- Doeser F., Eidenfalk J., *Using strategic culture to understand participation in expeditionary operations: Australia, Poland, and the coalition against the Islamic State*, „Contemporary Security Policy” 2019, vol. 40, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2018.1469709?scroll=top&needAccess=true>, <https://doi.org/10.1080/13523260.2018.146970>.
- Drzewicki A., *W poszukiwaniu gwarancji bezpieczeństwa. Kultura strategiczna Ukrainy w świetle konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2015, nr 1(3).
- Duffield J.S., *World Power Forsaken: Political Culture, International Institutions, and German Security Policy after Unification*, California 1998.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, tłum. A. Śliwa, L. Śliwa, Warszawa–Wrocław 1997.
- Gray C., *Strategic Culture as Context: the First Generation of Theory Strikes Back*, „Review of International Studies” 1999, 25(1).
- Grondona M., *Kulturowa typologia rozwoju gospodarczego*, [w:] *Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, tłum. S. Dymczyk, Poznań 2003.
- Kęsek R., *(R)ewolucja doktrynalna w sferze bezpieczeństwa Ukrainy na przełomie 2014/2015*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2016, nr 1(6).
- Konstytucja Ukrainy z 1996 r. wraz ze zmianami dokonanymi 21 lutego 2014 r. przez Radę Najwyższą*, tłum. E. Toczek, A. Kubik, Warszawa 2014.
- Kupiecki R., *Kultura strategiczna podmiotów zbiorowych. Przypadek NATO*, „Sprawy Międzynarodowe” 2017, nr 4.
- Kuzio T., *History, Memory and Nation Building in the Post-Soviet Colonial Space*, „Nationalities Papers” 2002, no. 2, <https://doi.org/10.1080/00905990220140649>.

- Lamentowicz W., *Amerykański i europejski wariant atlantyckiej kultury strategicznej*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Wyzwania i zagrożenia XXI wieku*, red. P. Olszewski, T. Kapuśniak, W. Lizak, Radom 2009.
- Lantis J.S., Howlett D., *Kultura strategiczna*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, tłum. W. Nowicki, Kraków 2009.
- Longhurst K., *Niemiecka kultura strategiczna – geneza i rozwój*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003.
- Malinowski K., *Kultura bezpieczeństwa narodowego*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003.
- Mazur-Cieślak E., Świeżak P., *Nowa Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Komentarz*, „Bezpieczeństwo Narodowe” II–2012, nr 22.
- Moore D., *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique*, „PMLA” 2001, 116(1).
- Osica O., *Polska wobec operacji NATO i polityki bezpieczeństwa i obrony UE*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003.
- Prokop M., *Od koncepcji do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy. Ewolucja polityki bezpieczeństwa narodowego Ukrainy w latach 1991–2012*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2014, nr 2(7).
- Public Opinion Survey of Residents of Ukraine*, March 15–31, 2018, Center for Insight in Survey Research, https://www.iri.org/sites/default/files/2018-5-21_ukraine_poll_presentation_o.pdf.
- Smalec Ł., *Kultura strategiczna Stanów Zjednoczonych. U źródeł*, Warszawa 2009.
- Snyder J., *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, Santa Monica 1977.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy*, „Ukraina w zmieniającym się świecie”, „Bezpieczeństwo Narodowe” II–2012, nr 22.
- Strategija nacionalnoji bezpeky Ukrainy, zatwerdżeno Ukazom Prezydenta Ukrainy wid 14 weresnia 2020 roku № 392/2020, Bezpeka Ludyny – Bezpeka Krajiny*, https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037?fbclid=IwAR3D3c5LiomwXnBfZ5e8tD3WTbF8OXkERDLR36iOXbeq6DB2u_bwnTo6vM.
- Szeligowski D., *Nowa strategia bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, „Biuletyn PISM”, nr 219(2151), 30.10.2020, https://pism.pl/publikacje/Nowa_strategia_bezpieczenstwa_narodowego_Ukrainy.
- Szeptycki A., *Ukraina jako państwo postkolonialne*, „Sprawy Międzynarodowe” 2011, nr 1.
- The Strategic Culture of the European Union: A Progress Report Paul Cornish and Geoffrey Edwards*, „International Affairs”, July 2005, vol. 81, no. 4.
- Tukidydes, *Wojna peloponeska*, tłum. K. Kumaniecki, Warszawa 2003.
- Ukaz Prezydenta Ukrainy № 105/2007 Pro Strategiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy*, <https://www.president.gov.ua/documents/1052007-5496>.

- Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady nacionalnoji bezpeky i Obo-ronyukrajiny wid 6 trawnia 2015 roku „Pro Stratehiju nacionalnoji bezpeky Ukrainy”*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015?fbclid=IwARoF6tYtYZcobnffq2Uh3DOo5w4xJum33P3Bz73KVN8zJgxUy9ZWMu9nEsU#Text>.
- Weber M., *Asceza i duch kapitalizmu*, [w:] M. Weber, *Szkice z socjologii religii*, tłum. J. Prokopiuk, Warszawa 1984.
- Wiśniewski R., *Kultura strategiczna, czyli o kulturowych uwarunkowaniach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2012, nr 1, <https://doi.org/10.14746/ps.2012.1.11>.
- Włodkowska-Bagan A., *Rosyjska ofensywa propagandowa. Casus Ukrainy*, „Studia Politologiczne” 2018, t. 49.
- Włodkowska-Bagan A., *Zaufanie w stosunkach międzynarodowych – theoria et praxis*, „Stosunki Międzynarodowe” 2016, t. 52, nr 3.
- Zakon Ukrainy Pro wnesennia zmin do Konstytuciji Ukrainy (szczodo stratehicznoho kursu derżawy na nabuttia pownowprawnoho członstwa Ukrainy w Jewropejskomu Sojuzi ta w Orhanizaciji Piwnicznoatlantycznoho dohoworu*, *Widomosti Werchownoji Rady (WWR)*, 2019, № 9, st. 50, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n2>.